

ENNE ESIETENDUST

Täna õhtul alustab RAT «Estonia» oma järjekordset hooaega. Pärast 31-aastast vaheaega näeb jälle rambivalgust G. Verdi ooper «Don Carlos».

Näisuguseid teoseid, nagu «Sitsiilia verepulum» (1855)*, «Simone Boccanegra» (1857), «Maskiball» (1859), «Saatuse jõud» (1862) ja «Don Carlos» (1867) tavatsetakse nimetada Verdi keskmise loomingupeeri ooperiteks. Need olid enamikus väga romantilised lood, mida maestro siis kirjutas. Ülitugeva dramaatilise paatosega, siin seal õuduse ja müstika varjundiga. Ent samadel aastatel täiustas Verdi oma kompositsioonitehnikat, püüdis olla kurssis selle uudisloominguuga, mida kirjutasid näiteks Wagner, Liszt, Berlioz. Lõpptulemusena soovutas ta küllaltki märgata vaid edusamme orkestri kõlapildi täiustamisel, alal, mis seni oli olnud ta nõrgemaid kohti.

«Don Carlos» oli selle perioodi tugevamaid teoseid, ennustamiseks hiliseid tippe «Othello» ja «Falstaffi». Ülalnimetatud viisiku hulgas oli see kõige silmapaistvamast kirjanduslikust allikast lähtuv teos. Libreto valmis Fr. Schilleri samanimelise tragöödia ainetel. Viimase kaudu ilmus Verdi ooperiloomingusse paljude aastate möödudes taas mitmetahulisem ainetik, mis ei paku ainuüksi puhast isikudraamat (Verdile nõnda omast), vaid rikastab seda ideedraama elementidega. Peaaegu kõikide «Don Carlose» tegelaste saatused on suuremal või vähemal määral poliitilisest intriigist mõjutatud. Olustik

* Aastaarvud märgivad esietendusi.

mängib teoses üpris tagasihoidlikku osa.

Schiller kirjutas oma «Carlose», idealiseerides legende 1568. aastal surnud Hispaania infandist: ta sidemetest Madalmaade vabadusvõitlejatega, konfliktist isaga, katoliikliku Philipp II-ga, suhetest võõrasemaga, Valois' Elisabethiga. Selle tragöödia kaudu mõistis XVIII sajandi suur valgustaja kohut inkvisitsiooni, inimkonna häbiväärseima nähtuse üle, kutsus kuningaid üllalt valitsema ja nõudis mõttevabadust.

Verdi, kes nii elus kui ka loomingu läks kaasa Itaalia progressiivsete jõududega, leidis Schilleri tragöödias mõndagi ühist antud hetke poliitilise olukorraga. Nimelt toimus sel ajal terav võitlus riigi- ja kiriku võimu vahel: paavst Pius IX ei olnud nõus loovutama Itaalia noorele kuningriigile Rooma linna. Ja mitte ainult see kaudne päevakajalisus ei köitnud Verditi. Schiller nagu Shakespeare'gi oli pika aja vältel helilooja lemmikkirjanike (neljakümnendal aastal kirjutas Verdi tervelt kolm Schilleri-ainelist ooperit: «Giovanna d'Arco», «Röövlid» ja «Luisa Miller»). Huvitav on aga see, et Shakespeare'i süüeesed leidis Verdi kontakti kohe, juba esimese teose «Macbethi» puhul. Schilleri-ooperitest õnnestus vaid viimane — «Don Carlos». Kas oli «Macbethi» eeliseks karakterite erakordne vitaalsus? Kes teab! Igatahes küpsemates aastates meisterlikuma kooliga Verdil oli kahtlemata kergem orienteeruda Schilleri draama varjatud pinges, detaili- ja varjundirohkes psühholoogilises mängus kui noorema ea võimiste juures.

Paraku, «Don Carlos» valmis Pariisi «Grand Opéra» tellimisel. Verdi ei tundnud selle toretseva teatri vastu kuigi võrd simpaatiat ja andis talle nime «Grand Boutique» — «Suur Pood». Et tal selleks põhjust oli, tõendab ka «Don

Carlose» saamisluhu. Libretistid Joseph Méry ja Camille du Locle kärpisid Schillerit enam, kui ooperi raamid seda vajaks, sest omalt poolt lisati veel terveid uusi pilte, imposantseid balleti- ja massistseen. Kahvatus markii de Posa

Veel mõned minutid ja saalis kustub valgus. Teo Maiste astub lavale Philipp II rollis.

humanistlik kaju; võimukas hertsog Alba, sõnateatri variandis üks Carlose rajaneeritumaid vastaseid, langes välja. Siiski, jäid põhilised konfliktid: katoliiklik Hispaania protestantliku Flandria vastu, absoluutistlik monarh Philipp inkvisitsiooni võimutaotluse vastu, kuninga ja Püha Ameti ühine väljaastumine inimikkuse etalonide Carlose ning Posa vastu. Ja muidugi jäi ka suur ja traagiline Elisabethi-Carlose armastus.

Traditsioonide kohaselt andis Verdi ka «Don Carlose» armastustlinile kõige avarama kõlapinna. Ent muusikaliselt õnnestunuimaks kujunes tal Philipp, iheaegselt julm ning sügavalt kannatav kaju. Monarh, kes püüdis saada «inimeseks troonil», kuid muutus vaid oma vastase, inkvisitsiooni tööriistaks. Elutõe hindaja ning karakterite nautija Verdi osutus romantilisest Verditi tugevamaks, nagu ikka, kui seda ainult materjal võimaldas. Meenutagem Rigoletto ja Jagot.

Muusikaliselt on «Don Carlos» n-ö. läbikomponeeritum kõikidest varajasematest ooperitest. Esineb mõningaid läbi-vaid teemasid, ühendavaid intonatsioone loomult sarnaste tegelaste juures. Üksikud numbrid lahustuvad mõtteliselt seotud stseenidesse, kus võidutseb verdilik meloodilisus.

Esialgse «Don Carlose» variandiga ei olnud Verdi rahul. Veel 17 aastat pärast esietendust võttis vanameister ette põhjaliku redigeerimistöö, teost lühendades ja «suure ooperi» mõjutusi vähendades. Ka kriitika ei kiitnud tookord teost heaks. Leidus neidki, kes «Don Carlose» märkasid vaagnerlikke(!) jooni.

Pärast Verdi surma on n-ö. redigeeriv hoiak ooperi suhtes jätkunud. Enamikus kaldutak-

se originaali, s. o. Schilleri poole veelgi rohkem tagasi vaatama, üliromantilisi ning müstilisi jooni vähendades. Näib, et selline töö on ooperi järjest kasvavale populaarsusele ka suks tulnud.

Ka RAT «Estonia» «Don Carlose» uslavastus püüab tõsta Schilleri ideedraama kaalu, niipalju kui Verdi ooperiraamid seda võimaldavad. Kõige rikkalikumaid võimalusi pakub selleks Philipi täisvereline kaju, keda ongi kõige teravamalt fookusesse tõstetud. Seetõttu peaks erilise tähtsuse omandama dialoog kuninga ja humanistist markii de Posa vahel (II pilt), kes kutsub Philippi õigluse radadele. Medali teist külge valgustavad aga monarhi ajaloolised sõnad: «Ja oleks ka minu lihane poeg üks neist viletsaist ketseraist, omaenese kattega kannaksin kokku puud tema põletamiseks.»

Selle ütlemise on lavastaja P. Mägi ja kunstnik E. Renter oma kontseptsiooni motona lisanud «Don Carlose» dekoratsioonile.

Tegevuskoht ooperis on ühtlustatud See on viidud Escoriali, inkvisitsiooniaegset Hispaaniat sümboliseerivasse arhitektuuriansamblisse. Ja kui lavapilti vaadata siis avab see katoliiku kiriku ideede ja teoloogilise vahelise vastuolu. Kasutatud on kaheksuguseid põhi-detaile: maalitud foone XVI sajandi fanaatilise katoliiklase El Greco kujutatavale kunstile omaste elementidega ja raudseid võresid, mis määratud piirama kangelasi ja nende kurbmänge.

Esietenduse koosseisu kuuluvad peategelastena T. Maiste (Philipp II), M. Haamer (Valois' Elisabeth), H. Krumm (Don Carlos), T. Kuusik (Markii de Posa), Uno Kreen (Suurinkvisiitor), U. Tauts (Printsess Eboli). Dirigeerib K. Raudsepp. V. PAALMA